перевагу стратегіям, спрямованим на соціальну творчість і реалізацію особистісного потенціалу.

Щоб забезпечити успішну інтеграцію російськомовної спільноти в сучасне українське суспільство, слід вирішити такі важливі, на наш погляд, завдання:

- утвердження в Україні громадянського суспільства, де б суспільні і громадянські потреби стояли вище від етнічних, соціальних зв'язків;
- верховенство ліберальних соціально-економічних, моральних цінностей, пріоритетність прав людини та усвідомлення кожним громадянином особистої відповідальності за стан справ у країні;
- розвиток української мови і культури.

Література

1. *Парсонс Т.* Система современных обществ / Т. Парсонс ; пер. с англ. Л. А. Седова и А. Д. Ковалева ; под ред. М. С. Ковалевой. – М. : Аспект Пресс,1997. – 270 с.
2. *Нартова-Бочавер С. К.* "Coping behavior" в системе понятий психологии личности / С. К. Нартова-Бочавер // Психологический журнал. – 1997. – Т. 18, № 5. – С. 20–30.
3. *Сибгатуллина И. Ф.* Особенности копинг-поведения в реализации интеллектуальной деятельности субъектами высшей школы / И. Ф. Сибгатуллина, Л. В. Апакова, Л. Д. Зайцева // Прикладная психология. – 2002. – № 5-6. – С. 105–111.

© Бєлавіна Т. І.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОБРАЗИ МОВНО-КУЛЬТУРНОЇ БЕЗПЕКИ ЖИТЕЛІВ КРИМСЬКОГО МІСТА

І. В. Брунова-Калісецька, О. Є. Духніч, *м. Сімферополь*

Викладено результати фокус-групових досліджень, що були проведені за підтримки проекту "Кримський політичний діалог" з представниками трьох мовно-культурних груп Криму: російськомовної, тюркомовної (кримські татари) і україномовної. Визначено функції рідної мови для учасників груп; суб'єктивні концепти загроз рідній мові, актуальні для кожної групи; конфліктогенні і гармонізуючі фактори співіснування мовно-культурних спільнот у полікультурному Криму.

Ключові слова: загрози мові, мовно-культурна безпека, конфліктогенні фактори мовно-культурного середовища, мовна політика.

Изложены результаты фокус-групповых исследований, проведенных при поддержке проекта "Крымский политический диалог" с представителями трех языково-культурных групп Крыма: русскоязычной, тюркоязычной (крымские татары) и украиноязычной. Определены

функции родного языка для участников групп; субъективные концепты угроз родному языку, актуальные для каждой из групп; конфликтогенные и гармонизирующие факторы сосуществования языково-культурных сообществ в поликультурном Крыму.

Ключевые слова: угрозы языку, языково-культурная безопасность, конфликтогенные факторы языково-культурной среды, языковая политика.

The article expounds the results of focus-group researches, conducted with the support of the project "Crimean Poliltical Dialogue". Researches were conducted with three lingvocultural groups: Russian-speaking, Turkic-speaking (Crimean Tatars) and Ukrainian-speaking. Functions of a mother tongue for each group, subjective concepts of threats to it, which are relevant for each group are defined. Factors that can enhance either conflicts or haromization in the situation of coexistence of lingocultural communities in policultural Crimea are revealed.

Key words: language threats, lingvuistic and cultural security, contentious factors of lingvocultural environment, language policy.

Проблема. Мовна політика України належить до найгостріших питань державного і суспільного дискурсу сьогодення. Однаково незадоволені нею і на Заході, і на Сході країни – узагальнені державні потреби розвитку державної мови і підтримки мов меншин вочевидь не збігаються з розмаїтістю потреб особистостей, які складають громадськість держави. На цій мапі найскладнішим регіоном є АР Крим, адже тут визначаються перспективи трьох мов – не тільки як прийнятних у побутовому спілкуванні, а й у сенсі їх можливої інституціоналізації. Для розуміння вад і недоліків існуючої мовної політики, напрямків її вдосконалення набуває важливості психологічне дослідження загроз розвиткові та існуванню рідної мови, які часто стають явними або відчуваються як страхи інших мов та народів, що ними спілкуються. Проведення такого дослідження сприятиме інтеграції чутливого особистісного сприйняття власних мовних потреб із державними завданнями мовної політики.

Слід зауважити, що дослідження психологічного стану двомовності в різних регіонах України проводилися, зокрема, В. О. Васютинським і лабораторією мас та спільнот Інституту соціальної та політичної психології [1–3]. Ми цілком згодні з тими, хто оцінює мовне самосприйняття як тісно пов'язане з усім комплексом соціальних і культурних ідентичностей особистості, перш за все з етнічною та громадянською [3; 4]. Саме через це людина стає чутливою до конфліктогенних питань упровадження мов, зміни мовного простору навколо себе, визнання або нехтування мов меншин.

У складній і мінливій етнокультурній історії Криму мова визначає топос народу, вбудована у фізичну реальність назвами міст та сіл, природних і культурних пам'яток; постає як занурена в навколишній світ буденності, об'єктів побуту або виключена з них. Саме тому наше

дослідження покликане доповнити існуюче психологічне розуміння мовних викликів України такими аспектами:

– концептами відчуття мовно-культурних загроз і безпеки;
– культурно варіативними особливостями сприймання загроз існуванню та розвиткові своєї мови;
– розкриттям деяких конфліктогенних факторів соціально-психологічної сфери з огляду на існуючі тут страхи.

Мета дослідження полягає у визначенні страхів і загроз розвиткові та існуванню рідної (для кожної з мовно-культурних груп дослідження) мови, у з'ясуванні того, які функції виконує рідна мова в процесі комунікації, атрибутом якої ідентичності вона є.

Об'єкт дослідження: дискурс можливих загроз існуванню рідної мови в АР Крим з погляду представників трьох найбільших етнічних груп Криму. *Предметом дослідження* стали страхи, пов'язані із загрозами розвиткові та функціонуванню рідних мов у сприйнятті мешканців м. Сімферополь, які належать до трьох найбільших мовно-культурних груп АР Крим. Саме наявність таких загрозливих факторів у сприйнятті респондентів формує відчуття небезпеки і впливає на загальний конфліктогенний потенціал у кримському суспільстві.

З метою подальшого уточнення проблематики вважаємо необхідним звернутися до психологічних аспектів тлумачення і співвідношення термінів "загроза", "страх" та "безпека" у мовно-культурному просторі як ключових термінів дослідження. *Загрози* розвиткові мови пов'язані з низкою факторів, що, на думку представників кримської спільноти, негативно впливають на можливість існування та розвитку кожної з трьох мов у Криму.

Стан *безпеки* у мовно-культурному просторі ми визначаємо як стан балансу між факторами потенційної загрози існуванню рідної мови і факторами, що знижують реалістичність та виправданість останніх в уявленні респондентів. *Страх* у мовно-культурному просторі, на нашу думку, є емоційною реакцією людини, що виникає внаслідок сприйняття нею практики чужої або рідної мови як такої, що може становити небезпеку існуванню рідної мови, середовищу усталених лінгвокультурних маркерів повсякденного життя, мовно-культурній ідентичності, соціальному статусові.

Проведення фокус-груп було першим етапом дослідження, продовженого у формі анкетування у дев'яти містах Криму в листопаді-грудні 2010 р. Отже, наведені в нашій статті результати не слід розглядати як статистично значущі; ідеться скоріше про прояснення і категоризацію деяких дискурсивних аспектів функціонування страхів у взаємодії мовно-культурних спільнот.

У серпні 2010 р. за змістової і фінансової підтримки проекту "Кримський політичний діалог" було проведено три фокус-групи за участі представників відповідно тюркомовної (кримськотатарська мова), російськомовної та україномовної спільнот, гетерогенних за

гендерною і професійною ознаками. Усі респонденти – мешканці Сімферополя 8 і більше років.

Запитання до респондентів були спрямовані на виявлення:

– значущості спілкування рідною мовою в АР Крим – особисто для респондента і загалом для його етнічної групи в регіоні;

– почуттів у різноманітних ситуаціях використання рідної мови, перспектив її розвитку в Криму;

– складнощів і можливих загроз існуванню та розвиткові мови в регіоні;

– готовності її захищати в разі необхідності.

Також обговорювалися можливі загрози розвиткові двох інших мов, що дало змогу з'ясувати рівень відчування і розуміння респондентом загрози нерідній мові, що є важливим чинником порозуміння між різними спільнотами щодо мовного питання.

За результатами фокус-групового дослідження було визначено основні потреби, які задовольняє рідна мова для кожної з груп дослідження, особистісний і соціальний сенс спілкування мовою. Було також виділено найбільші загрози існуванню та розвиткові мови в регіоні, головні фактори, що впливають на конфліктність мовного питання і загалом на стан мовно-культурної безпеки. Звичайно, первісне і якісне за характером дослідження не є статистично значущим для всього регіону, утім, уже означилися деякі цікаві тенденції, які ми вважаємо за потрібне винести на розсуд загалу і надалі досліджувати за допомогою кількісних методів та репрезентативної вибірки.

Функції рідної мови в полікультурному регіоні. Відомо, що рідна мова як важливий фактор етнічної ідентичності має вагоме символічне навантаження та існує для народу як атрибут відмінності від інших народів і мовних спільнот [3]. У полікультурній спільноті Криму російська мова є мовою міжнаціонального спілкування й порозуміння, тож для мешканців Сімферополя – україномовних, російськомовних і тих, хто розмовляє кримськотатарською мовою, – потреби, які задовольняє рідна мова, значно різняться. За результатами проведених фокус-груп було виділено перелік таких потреб (табл. 1). Деякі з них існують для респондентів і на особистісному (для мене), і на соціальному (для нас) рівнях, тому віднесені одразу до обох категорій.

Визначені потреби учасників фокус-груп дають підстави говорити про функції, які рідна мова виконує в полікультурній спільноті Криму для кожної з етнічних груп дослідження (табл. 2). Увесь наведений перелік функцій можна поділити на: 1) функції, пов'язані із самокатегоризацією особистості (мова як фактор ідентичності – територіальної, етнічної, громадянської); 2) функції, пов'язані з активністю особистості в полікультурному середовищі (самовираження, саморозвиток, прагматична функція); 3) функції, які рідна мова виконує щодо збереження, розвитку та посилення мовно-культурної групи (збереження нації, культури, досягнення та утримання домінуючої позиції).

Таблиця 1

Потреби у спілкуванні рідною мовою трьох етнокультурних груп Криму (за даними фокус-групового дослідження)

	Особистісні потреби в рідній мові	**Соціальні (групові) потреби в рідній мові**
носії кримськотатарської мови	1. Потреба розмовляти кримськотатарською мовою як засіб самовираження та усвідомлення власної етнічної ідентичності. 2. Потреба передавати мову як соціальна місія. (Респондент – носій або канал передачі від батьків до дітей мови, а разом з нею культури та ідентичності народу. При цьому респондент може особисто не розмовляти кримськотатарською мовою, не виявляти бажання це робити).	1. Потреба зберігати кримськотатарську мову, розмовляти нею як маркер укоріненості народу в територію Криму. 2. Потреба в кримськотатарській мові як свідоцтво існування етносу, його подальшого розвитку та збільшення. 3. Потреба розмовляти кримськотатарською мовою як соціальна місія.
носії російської мови, що визначають себе як росіяни	1. Потреба в російській мові як природна і невизначена потреба. 2. Зручність, комфорт, передбачуваність спілкування. 3. Саморозвиток.	1. Російська мова як маркер території. 2. Російська мова як маркер статусу “більшості” мешканців Криму. 3. Маркер освітнього і комунікативного простору. 4. Збереження культури, єдності спільноти, збереження нації.
носії української мови, що визначають себе як українці	1. Задоволення від спілкування українською мовою. 2. Українська мова як маркер громадянства України. 3. Українська мова є засобом спілкування з родичами з “материкової” України.	1. Українська мова визначає етнічну і родову належність, родинні зв’язки з “материковою” Україною. 2. Українська мова як маркер громадянства України. 3. Українська мова як мова вигідних ділових контактів з “материковою” Україною.

Таблиця 2

Функції рідної мови в полікультурній спільноті Криму для кожної досліджуваної етнічної групи

Функції мови	Тюркомовна група	Російськомовна група	Україномовна група
функція територіальної ідентифікації	+	+	
функція родової та етнічної ідентифікації	+	+	+
функція громадянської ідентифікації			+
функція саморозвитку		+	
функція самовираження	+		+
функція збереження нації	+	+	
функція збереження культури	+	+	
функція досягнення та утримання домінуючої позиції в регіоні	+	+	
прагматична функція (вигідність мови в ділових стосунках)			+

Потреба домінувати в ролі мовно-культурної групи є однією з функцій, що, безперечно, веде до зростання конфліктогенності мовного питання. Цікаво, що простежується вона і в носіїв кримськотатарської мови (“Для меня это в первую очередь, так как я по национальности крымская татарка, это важно; я его (крымскотатарский язык) обязана знать, это для меня самое первое, и я должна его знать, чтобы передавать своим детям по наследству; чтобы это было не 11 % процентов, а в дальнейшем 50 %”), і в російськомовних учасників, що ідентифікують себе як росіяни (“Люди, которые появляются в Крыму, не русскоговорящие – они должны принимать нашу культуру. И мы, как русская этническая культура, должны как бы немножко даже навязывать свой язык”). Досить цікаво виглядає невизначеність в україномовній групі потреб у досягненні та утриманні через мову домінуючої позиції в регіоні: “Если каждый будет разговаривать на своем языке, начнется бардак. И зачем это надо? У каждого человека ... должен быть какой-то барьер… если я буду говорить на родном языке, меня не поймут, и я что-то там нарушу и поломаю систему, уже отлаженную, поэтому я уже говорю по-русски”. Як буде показано далі, відмова від домінування, використання мови має й інше пояснення.

Концепти загроз рідній мові в мовно-культурних групах дослідження. Визначення загроз рідній мові локалізує ступінь значущості останньої як на рівні етносу, так і на рівні особистості. При цьому відомо, що мова є і виразником глибинної ідентичності людини, і маркером її соціальних та культурних можливостей у повсякденному житті; вона володіє переліком інших атрибутивних ознак щодо статусу

суб'єкта в полікультурному середовищі [2]. Тож основні загрозливі для рідної мови респондентів аспекти, виділені в ході дослідження, дають змогу з'ясувати справжній рівень занурености пересічної людини в мовне питання, її реальні настановлення вбачати в мовному питанні конфлікт. Було визначено розподіл загроз для рідної мови з погляду представників трьох задіяних у дослідженні мовно-культурних груп (табл. 3).

Таблиця 3

Категорії загроз рідній мові за їхніми топологічними і типологічними джерелами

Рівні локалізації загроз (топологічні джерела)	Типологічні джерела	
	мовні	культурні
усередині лінгвокультурної спільноти	загроза "чистоті" мови, грамотності мови, "новояз", "суржик"	загроза мотивації носіїв мови говорити грамотно, підтримка етнічних лідерів
на рівні співіснування лінгвокультурних спільнот	витіснення однієї мови іншими, "суржик"*	домінування іншої культури на території Криму, цілеспрямоване витіснення рідної культури з повсякденного вжитку, освіти тощо
на надрегіональному, державному рівні	державна політика впровадження української мови в Криму сприймається як загроза існуванню російської мови (зникнення мови з освітнього та інформаційного просторів), існуванню української мови як засобу спілкування в регіоні (як такої, що, на погляд україномовних учасників, викликає відразу та відмову самих українців від рідної мови в регіоні), існуванню кримськотатарської мови – за феноменом порівняльної депривації	державна політика впровадження української мови в Криму, сама влада як уособлення такої політики загрожують розвиткові культури інших народів, ускладнюють процес отримання освіти

Примітка. Суржик можна розглядати у двох значеннях – як загрозу внутрішню і як загрозу зовнішню, залежно від джерел походження "домішок".

На основі аналізу протоколів фокус-груп було виявлено категорії загроз, топологічно і типологічно пов'язані з їхнім джерелом. Так, загрози існуванню і розвиткові мови можуть виходити безпосередньо від представників мовної групи, наприклад, у зв'язку з браком мотивації пізнавати рідну мову, спілкуватися нею правильно, від "якості" самої мови – грамотності, поширеності псевдомов, якими користуються в інтернеті, і т. ін.: "То, что крымские татары не развивают свой язык, это проблема крымских татар" (група носіїв кримськотатарської мови); "…мешает действительно нежелание людей учить русский язык", "ну, обидно за свой язык, за свою культуру – она идет просто в никуда, она рассеивается… появляются новые слова, появляется суржик" (група носіїв російської мови). Важливо зазначити, що грамотність носіїв мови й мотивація до грамотності розглядаються як різні, хоч і взаємопов'язані фактори, один з яких може виступати як соціальний (об'єктивна грамотність), а другий – як соціально-психологічний.

Джерела загроз, що сприймаються респондентами як зовнішні щодо своєї мовно-культурної групи, дають змогу виокремити ще дві їх категорії: ті, що походять від іншої мови, і ті, що походять від культури в цілому або навіть полікультурного регіону: "Крымскотатарское население представляет большую угрозу не только украинскому или русскому языку, но и славянскому населению Крыма в целом", "Крым многонациональный, мы не можем заставить грека говорить на украинском языке" (група носіїв української мови), "могут оказать сопротивление, противодействие другие языковые и культурные группы" (група носіїв російської мови). Тут також можна виявити кроскультурні особливості страхів, пов'язаних із загрозами на рівні співіснування лінгвокультурних спільнот. Російськомовне і меншою мірою україномовне населення (що більш-менш володіють мовами одне одного) розвиток кримськотатарської мови розглядає як зростання чисельності її носіїв, як "захоплення" мовного соціального простору "чужим", "незнайомим": "И вот это угрожает. Тем, что наш язык будет вырождаться … со временем больше, больше, больше того же татарского языка, турецкого языка" (група носіїв російської мови). З конфліктологічного погляду це гра "з нульовою сумою", коли розвиток іншої мови індивідом, групою "автоматично" сприймається як "зниження", "обмеження" розвитку своєї мови, культури. Крім того, помітно, що представники більшості не заперечують прав на розвиток культур "меншин", але встановлюють деякі уявні кордони "припустимості", що не раз обговорювалося в дискусіях та на експертних зустрічах з колегами, зокрема з О. В. Богомоловим та І. М. Семиволосом. Ці межі "допустимих" культурних практик сягають своїм корінням ще радянської ідеології "інтернаціоналізму" і "культур малих народів" та визначаються у прийнятті й визнанні різноманітних фестивалів культури, національної кухні, музично-танцювального

фольклору, костюмів тощо. Однак коли до соціальних практик розвитку культури долучаються мовні, історичні, топонімічні та інші елементи "маркування соціального простору", представники "більшості" сприймають це як загрозу і експансію культури "меншини". Виходить, розвиток мови також можна розглядати як інструмент розмежування певних статусів груп. У "питомій вазі" цих категорій можна спостерігати і кроскультурні відмінності. Так, про "грамотну мову" більшою мірою говорять російськомовні і україномовні респонденти, меншою – представники кримськотатарської спільноти. Імовірно, це відбувається внаслідок того, що фактичний статус мов, ступінь і сфери переважного їх уживання, соціальні функції помітно відрізняються. Це не означає, що для носіїв кримськотатарської мови зовсім не важлива грамотність у своїй рідній мові. Швидше можна говорити про те, що проблема грамотності відступає на другий план, на першому ж – скорочення чисельності кримських татар, які знають свою мову, обмеження сфер її вживання та інші складнощі розвитку мови.

Мабуть, найчастішими за посиланнями і відповідно найважливішими для учасників усіх трьох груп є загрози рідній мові, що існують на державному рівні. Саме в державі, уряді як суб'єкті правотворчості більшість респондентів, незалежно від мовно-культурних ознак та уподобань, вбачають загрози для існування мови. Ці загрози за характером і змістом можна поділити на кілька типів.

1. Персоніфікація держави, уряду як негативного і підступного суб'єкта; у цьому випадку загроза мові є, на думку респондента, плановим результатом змови або цілеспрямованої політики: "То же правительство ставит палки в колеса, для развития нации в целом, все время происходят стычки, делят на "русских" и "нерусских", "татар" и "нетатар", не принимают в целом как общество… делят людей на два лагеря, ограничивают крымских татар в плане работы, в плане развития языка" (група носіїв кримськотатарської мови); "У руководства этой страны, которое, наверное, преследует какие-то цели – или цель обескультурить русских и навязать того же Олеся Гончара или Шевченко, или цель какая-то другая ставится…" (група носіїв російської мови). Об'єктом загрози такого типу виступає не тільки і не стільки рідна респондентам мова, як етнічна і культурна ідентичність, можливості особистісного розвитку.

2. Невдоволеність державною політикою розвитку і поширення української мови – у цьому випадку держава відмежована від політики, яку вона проводить, і сприймається як така, що помиляється і не бажає уважніше придивитися до специфіки Криму: "Насильственные методы насаждения украинского языка тоже нельзя не считать угрожающими этому самому языку" (група носіїв української мови); "Я не согласен, не в плане давления, а просто не согласен, – это с резким переходом в школах, в плане литературы, на "державный" язык… лю-

ди, которые не изучали в школе, – для них дико; они читают, слушают, не могут понять, что за информацию им передают…" (група носіїв кримськотатарської мови); "Основной сложностью в развитии языка является политическая составляющая: позиционирование Украины как одноязычного государства и навязывание украинского языка" (група носіїв російської мови).

Цікаво, що за кількістю і якістю виявів невдоволення державною мовною політикою першість належить групі україномовних учасників. Для них загрозою рідній мові є те, що ця мова державна, політизована, викликає опір у соціальному середовищі їхнього повсякденного буття. Політичний фактор ускладнює можливість використання рідної мови як засобу спілкування і родинно-етнічної ідентифікації: "Очень многие люди, которые живут в Крыму, негативно относятся к украинскому языку и к тем, кто говорит на нем. Я стараюсь держаться подальше от негатива" (україномовна група). У кримськотатарській групі цікавою видається позиція нерозрізнення щодо напряму і політики загроз з боку уряду незалежної України, уряду колишнього СРСР і проросійських політичних течій. Саме такий – складний і асоційований суб'єкт на рівні держави – сприймається як політична загроза першого типу і є досить значущим.

Крім описаних вище загроз, у ході дослідження вдалося також виділити фактори, відповідальні за зростання конфліктного напруження у зв'язку з мовним питанням, і фактори, що сприяють мирному співіснуванню мовно-культурних груп у Криму. Саме збалансоване співвідношення перших і других впливає на стан мовно-культурної безпеки в регіоні.

Конфліктогенні фактори мовно-культурного питання. Підґрунтям для виокремлення факторів стали тенденції, що знайшли відображення у відповідях учасників фокус-груп. Сьогодні це радше питання настановлень учасників, ніж їхньої реальної поведінки; утім, існування таких настановлень у мовно-культурних спільнотах свідчить про ймовірність розвитку конфліктної поведінки.

По-перше, ідеться про *сконцентрованість на своїй мові і своїх страхах.* Така сконцентрованість досить часто породжує комунікативні бар'єри у сприйманні і розумінні артикульованих страхів інших груп та їхніх потреб і дій на захист своїх мов, культури в широкому сенсі. Це призводить також до: вибірковості сприймання з відбором із реальності тільки негативних сторін іншої групи, які підтверджують власні страхи; вибіркового оцінювання поведінки, атрибутивного спотворення (яке перетворює "наш страх" у "їхню загрозу") та інших психологічних феноменів. Д. Пруйт, Д. Рубін і С. Кім описали останні як фактори ескалації конфлікту [5]. Важливу роль у цих процесах відіграють актуальні гетеростереотипи груп. Ще один процес – скорочення комунікації: "Сторони конфлікту приречені дотримуватися

своїх попередніх поглядів один на одного, включаючи ті, що суттєво і різко заморозили їхнє спілкування. У кінцевому підсумку ці погляди ініціюють процес, який підтримує себе сам. Цей феномен дістав назву "аутистична ворожість" [там само, с. 178]. Таким чином вакуум комунікації створює сприятливе середовище для підкріплення страхів.

По-друге, *відносна депривація постає як механізм сприймання становища рідної мови.* Ось приклад: "В чем Вы видите ограничения развитию крымскотатарского языка?". – "Ну, вот…, например, в последнее время стали открывать классы, в которых общаются исключительно на украинском языке… есть также классы где общаются на русском…, но, за исключением одного-двух классов, нет таких, где общаются на крымскотатарском, нет профильных классов, нет школ" (група носіїв кримськотатарської мови). Феномен відносної деривації, за Й. Галтунгом, розглядають як "ефект суб'єктивного сприйняття розвитку можливостей іншої групи як вищих, при цьому власні можливості оцінюються як значно нижчі" [6, с. 171]. Феномен відносної депривації також веде до "гри з нульовим результатом", що є конфліктною за своєю природою.

Усі розглянуті вище явища призводять до таких негативних проявів:

1. Нелегітимність/непрозорість страхів інших груп

Відмову іншим групам в існуванні загроз їхнім мовам було помічено у всіх трьох групах: "этим двум языкам ничего, по сути, не угрожает" (російськомовна група про кримськотатарську і українську мову); "никто не мешает полноценно существовать в обиходе русскому и крымскотатарскому языкам" (україномовна група); "один язык имеет статус государственного, а за вторым стоит сильная соседняя страна" (група носіїв кримськотатарської мови).

Відсутність уявлень про загрози розвитку іншим мовам, пов'язані з цим страхи може призвести до того, що активні дії на захист своїх мов іншими групами будуть сприйматися даною групою як мовна і культурна експансія: "…тут копают мусульмане, тут одумались украинцы и вместо жесткого напора начинают копать с другой стороны. Русский язык зажмут" (російськомовна група), що викличе відповідну захисну реакцію у даної групи. За А. Я. Анцуповим і С. В. Баклановським, у цьому випадку дії щодо захисту своїх "нелегітимних" мовних інтересів можуть сприйматися як неприпустимі або як мінімум небажані [7]. Відмова в легітимності страхів "інших" призводить до обурення, недовіри з боку цих "інших". На рівні суспільства така ситуація може призвести до поляризації, що нівелює можливість нейтральної позиції хоча б однієї з груп.

2. Чутливість соціального середовища до політичних змін

Зацитуємо відповідь одного з учасників дослідження: "В ту неделю, когда Янукович стал президентом, АТВ (единственный ТВ

канал вещания на крымскотатарском языке) прекратило на неделю работу, был такой момент, и в тот момент люди встали немножко на дыбы – ну, а что мы можем?”. Отож, як бачимо, мовне питання, загострене долученими до нього додатковими змістами, виступає в ролі мішені на тлі інших новин. Тож будь-яка новина, пов’язана з політичним урегулюванням проблеми мови, визначається як така, що потребує швидкої інтерпретації і дій. Таке настановлення веде до маніпулювання почуттями мовно-культурних спільнот, особливо тих їхніх представників, що відчувають реальну загрозу станові своєї мови і свого народу.

Фактори і ресурси досягнення миру. Завдяки проведеному дослідженню вдалося виявити *ресурси,* які здатні сприяти збереженню і розвитку мирного співіснування в регіоні всіх мовно-культурних груп.

1. Наявність легітимної мови міжкультурного спілкування і таким чином самої можливості комунікації

Російська мова усіма трьома групами оцінюється як мова міжкультурного спілкування, відповідно в більш широкому сенсі конфлікт навколо питання, якою мовою користуватися в повсякденному спілкуванні, не виникає. Якби не було спільної мови комунікації, то взаємодія представників різних мовних груп була б істотно ускладнена, а загрози щодо своєї мови сприймалися б набагато гостріше. Важливо і те, що російська, як мова міжнаціонального спілкування, легітимізована. При цьому серед представників усіх груп лунало й бажання вивчити кримськотатарську та/або українську мову також. Отже, позиціонування розвитку української і кримськотатарської як мов міжнаціонального спілкування могло б істотно знизити страхи всіх трьох груп.

2. Ресурси загальних цінностей

Такою постає функція-цінність рідної мови як родового і етноідентифікуючого маркера. Зокрема, носіям усіх мов зрозуміле бажання передати мову у спадок, спілкуватися нею в родині, з друзями. Ця функція також легітимна і для “інших” мов у всіх трьох групах. Очевидно, позиціонування, наприклад, видання літератури, дублювання фільмів і передач, як те, що потрібно людям для виховання своїх дітей, можливо, знайшло б розуміння з боку всіх мовно-культурних груп.

3. Пріоритет взаєморозуміння, “етикету” спілкування в полікультурному середовищі “всім зрозумілою” мовою

Прагнення бути в першу чергу зрозумілим, бути ввічливим і використовувати зрозумілу мову в міжкультурній комунікації більшою мірою, ніж демонстрація належності до своєї мовної групи, характерне для тих, для кого міжнаціональна і рідна мови не тотожні. З одного боку, це справді знижує можливу конфліктність спілкування в полікультурному середовищі і, власне, уможливлює саму комунікацію. Але з

другого, для тих, для кого мова міжнаціонального спілкування збігається з рідною, це виглядає як зручна і природна, "передбачувана" ситуація. Однак, на жаль, вона поки що не викликає в них відповідного бажання бути ввічливим у ситуаціях спілкування з представниками інших мовно-культурних груп. Тому для повного функціонування цього ресурсу асиметрія в парі "мова міжнаціонального спілкування – рідна мова" повинна бути очевидною для представників усіх мовно-культурних груп і мати відповідний морально-ціннісний вимір.

Висновки:

1. Мовне питання в Криму сприймається як простір міжетнічних, міжкультурних і владних стосунків. Функції рідної мови для кожної мовно-культурної групи різняться: для носіїв російської і кримськотатарської мов практики рідної мови спрямовані на закріплення та розвиток усередині регіону, для україномовних респондентів рідна мова більшою мірою "винесена" у простір зовнішніх стосунків з материковою Україною і визначається в Криму як мова підтримки ідентичності та спілкування у вузькому, родинному колі. Ці настановлення слід мати на увазі, плануючи подальший розвиток мовної політики в регіоні.

2. Концепти загроз рідній мові мають різнорівневий характер, зокрема зсередини власної мови і культури, у міжкультурному спілкуванні та на рівні державної політики. Тому мовна політика має враховувати всі рівні уявних загроз розвиткові тієї чи іншої мови, а також їхню культурну специфіку.

3. Актуальними для полікультурного середовища Криму конфліктогенними факторами у мовній ситуації визначено такі: сконцентрованість на своїй мові і своїх страхах, відносна депривація, нелегітимність/непрозорість страхів інших груп і чутливість соціального середовища до політичних змін. Отже, роз'яснення мовних рішень владою має спрямовуватися на послаблення впливовості цих факторів на сприймання мовної ситуації в цілому та ситуації розвитку рідних мов зокрема.

4. Факторами досягнення миру в мовному питанні в полікультурному регіоні, які могли б сприяти мирному розвиткові мовно-культурних відносин, є комунікація легітимною для всіх груп мовою, усвідомлення цінності рідної мови як етнокультурного маркера, пріоритет взаєморозуміння у міжмовному спілкуванні перед демонстрацією належності до своєї мовної групи та розуміння більшістю асиметрії рідної мови і мови міжкультурного спілкування.

Література

1. *Васютинський В. О.* Російськомовна спільнота в Україні: загрози ідентичності і постави щодо інтеграції / В. О. Васютинський // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – Львів, 2008. – Вип. 1. – С. 37–45.

2. *Васютинський В.* Самовизначення мовних спільнот в сучасній Україні: між ідеологією і мораллю / В. Васютинський // Соціальна психологія. –2007. – Спец. вип. – С. 23–29.
3. *Васютинський В.* Сім страхів сучасної України [Електронний ресурс] / В. Васютинський. – Режим доступу : www.ji.lviv.ua/n37texts/vasutynsk.htm.
4. *Донцов* А. *И.* Язык как фактор этнической идентичности / А. И. Донцов, Т. Г. Стефаненко, Ж. Т. Уталиева // Вопросы психологии. – 1997. – № 4. – С. 75–86.
5. *Рубин Д.* Социальный конфликт: эскалация, тупик, разрешение / Д. Рубин, Д. Пруйт, С. Х. Ким. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. – 352 с.
6. *Galtung J.* Violence, Peace and Peace Research / Johan Galtung // Journal of Peace Research. – 1969. – Vol. 6. – № 3. – P. 167–191.
7. *Анцупов А. Я.* Конфликтология в схемах и комментариях / А. Я. Анцупов, С. В. Баклановский. – СПб. : Питер, 2005. – 288 с.

© Брунова-Калісецька І. В., Духніч О. Є.

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ РОСІЙСЬКОМОВНОЮ СПІЛЬНОТОЮ

В. Ю. Вінков, *м. Київ*

Висвітлено результати проведеного у 2009 р. дослідження, завданням якого було виявлення особливостей сприймання громадсько-політичної інформації російськомовною спільнотою України. Визначено чинники, які впливають на таке сприймання: потреби спільноти, її ставлення до теперішнього історичного періоду, ідентичність і політичні орієнтації.

Ключові слова: спільнота, соціальна ідентичність, сприймання, ставлення, потреби, політичні орієнтації.

Освещены результаты проведенного в 2009 г. исследования, задачей которого было выявление особенностей восприятия общественно-политической информации русскоязычной общностью Украины. Определены факторы, оказывающие влияние на такое восприятие: потребности общности, ее отношение к настоящему историческому периоду, идентичность и политические ориентации.

Ключевые слова: общность, социальная идентичность, восприятие, отношение, потребности, политические ориентации.

The article presents the results of research which was conducted in 2009 and aimed on revealing of the peculiarities of public and political information perception by representatives of the Russian-language community. The factors which influence such kind of perception are needs of the community, attitude towards present historical period, social identity and political orientations.

Key words: community, social identity, perception, attitudes, needs, political orientations.